

DANI RASEDLANI

Dnevnički zapisi (4. lipnja – 2. kolovoza 1973.)

Šime Vučetić (Vela Luka 1909. – Zagreb 1987.)

Ponedjeljak, 4. VI. 73.

Pred koji dan primio sam pismo da je moj otac slabo, da bi mogao u snu zauvijek nestati. To sam primio i doživio u ova doba u koje je on, nekako, već od ožujka bio sve življi i puniji elana. To je tako. S proljeća loza propupa, s proljeća lakše je doći do ločike, morača i drugog divljeg zelja, a javlja se bob i mlada blitva. Počinje, malo kasnije, i voće (trešnje, višnje, rane breskve, jabučice, kruškice) a deblja i rani krumpir i koji <pršanj> u lozju. Sve dakle raste, sve dakle kući donosi svetu korist i budi nadu za jaku i sljedeću zimu: u cvatu loze miriši već vino u dubu, a u listu masline blago ulje. Osim toga i okućnica podari čovjeka u proljeće. Stanu nesti kokoši, ovce se ojanje (imali bismo barem dvije), okoti se koza (dva kozlića) a koje godine i sveta krmača sa čistim zvijezdom vimena što ih tako slatko sišu mali prašćići s kovrčavim repovima – obli simboli sreće i novog ljeta. Tokom tih mjeseci meni je otac bio biće zemlje, najmanje ljut, neumoran s motikom ili s prskalicom na ramenu, te mi se činio kao čovjek koji s prirodom stvara hranu i čuti katkada blagi osmijeh na svome crvenom i glatkom licu. Ne kažem da je on bio ne znam kako dobar i brižan otac, ali radeći i vjerujući u prirodu, u potomstvo, on je sve gledao – šutnjom – u viziji plodova i unučadi koja su imali produžiti njegov rad i njegovu vjeru u istinu, da je dobro živjeti, ako si radin i strpljiv u nedaćama (grād, podvodaj, suša, gamad, nerodnost godine) i u društvenim konfliktima od kojih valja bježati kao od provale paklo< >nosti naše opstojnosti. I eto

*Nema ni trave ni svetoga Ivana,
ni ljetnog maistrala, ni kajića,
ni onih pečenih tragalja u
Bobovišćima... Sve je izgorila
moja i svjetska vatra. Jer,
gori mi glava od tema. A htio
bih živjeti a ne pisati. Što ću
izabrati? Zna se, ropstvo i papir.*

tako gasi se kao lumin moj otac, njegova težačka tradicija, njegova nada u potomke koje, eto vidim, razjeda ovo tehnicističko-plastično društvo i pretvara ih u bića koja niti poznaju svoga dida niti ovog sjetnog i ne baš sretnog sina.

Srijeda, 20. VI. 1973.

Vrijeme krijesnica i opojnog mirisa trava, i kad tako izgovorim te rečenice i krijesnicama i travi javi mi se nešto mitsko u ukusu, mitski osjećaj kao da su trava i krijesnice davno, jako davno, duboko negdje kao na dnu svemira bile moje dobro, čak prije moga rođenja, a sada je sve prazno. Ili ako nije prazno, ako ugledam travu ili iskrenje u grmlju i u travi, čini mi se da nemam osjećaja tek samo osjet tih nekada milih pojava žarko-zelenih. Pa i jest trava bila prije nas, prije čovjeka, u slavno i herojsko doba majmuna, u

vremena kada su životinje vladale svijetom. Sjeta za požnjevenom travom traje u meni kao tuga za izgubljenom slobodom jaganjaca na tratini.

Kao ona trava što se liti žanje,
to se liti žanje o sveto Ivanje.

A što? Nema ni trave ni svetoga Ivana (do koji dan, 24. < >.), ni ljetnog maistrala, ni kajica, ni onih pečenih tragalja u Bobovišćima, jer nema više ni ribe ni Bobovišća u mom ukusu. Sve je izgorila moja i svjetska vatra.

Jer, gori mi glava od tema. A htio bih živjeti a ne pisati. Što ću izabrati? Zna se, ropstvo i papir.

Subota, 23. VI. 1973.

Noć je bila kišna, a od jutros je dan vedar s bijelim teogonijskim oblacima tipično monumentalnim, kao stijene, kao brade antičkih bogova, kao bijele gromade u dubini mora. Stoje nad Medvednicom te goleme gromade oblaka, dižu se uvis i spajaju se s dalekom pozadinom kao s obalama nekog nebeskog kontinenta. Dan je ugodno hladan i ugodno topao: čovjek bi procvao da nije već staro deblo s ofurenim granama, da nije opljačkan i nema vremena da se pomladi i popije čašu sunca. U zdravlja i veselje, gospodine Benedikte!

Sjeća me ovo nebo, ovi gromadni oblaci (tumbanija) u visini na nebo i oblake iznad novosadskog vojnog aerodroma: tih je dan a avioni lete kroz vedrinu i oblake ili se sunovraćaju u loopingu kao da svijetli komad željeza tone u dubinu mora niz stijenu što se bijeli u modrinu. Dugo je i jedro nebo, i kolosalni su i blaženo bijeli i izvajani oblaci, i zuje avioni tako oštro i rišu likove što zvuče i tonu u vedrini, u dubljini kao neko sjećanje. Dă, dugo je i jedro nebo, ne možeš ga se nagledati, ne možeš ga izreći i obuhvatiti, ni okom ni riječju: samo nijemo gledanje biva čuđenje bez ijedne misli.

I sada, neka mi netko kaže da su te priče o nebu suviše i nemjerljive u ovo tehničko-urbanizirano vrijeme. A jok, dragi suputniče. Moji su argumenti neoborivi kao istina. Letiš avionima i napojiš se nebese, i da ti je kroz šire prozore avionskog broda promatrati širinu neba, oblake ispod tebe, u daljini, na ovim stranama. I počeo si astronautski da se uživljavaš u svemirska prostranstva i da posebnom pažnjom slušaš izjave onih astronauta koji se

vraćaju sa našeg gospara Mjeseca. Zemniče, budi miran, svemir svoj mir i vječnost na tvoje uši svira i nudi ti nadu.

Ponedjeljak, 25. 6. 1973.

Ako stablo, njegovo deblo, počne svoju koru osjećati kao svrab – što će se dogoditi? U priči bi možda krošnja stala jaukati, u nečem drugom na svrab bi navalili crvi i svečano bi se u porice nastanili, u kakvom trećem padežu vjerojatno bi bila šutnja u drvu, u granju, u cvijetu što se, u spoznaji svraba, još strasnije bojom očituje i peludom praši božansku mahovinu i lišaje na obližnjem kamenju, kamenju što visi iz tvrde zemlje i iz podnožja gustog grma. Ali – stvar je u tome, da se od svraba stablo ne češe, da naime stoično trpi svrbež, da ponosno šuti kao da pati od epske pjesme u kojoj pogiba junak i nevidljivi neprijatelji s vukovima zavijaju kao da piju vino čisto poput suze i žestoko kao podnevna svjetlost. Osim toga, svrab je nevidljivi parazitni čin mračnih sila pa traje na kori-koži podmuklo, umiljavajući se međutim tome oku koje, promatrajući zdravo drveće u susjedstvu, traži izlaz i lijek u skladu grana i u oblom nagibu nebese bez kojih je šuma nezamisliva.

Prašina, trulež, bišljivost, pilovina, pepeo, mekinje, nokti, sapunica, lišaji, kućine, kore svih mogućih plodova i ambalaža, tucanik, kraste, paprika, sol, tablete, čađ i toliko druge dragocjenosti bez patosa, spojene sa svrabom, bude ti zaspalu dušu i, sijući trpkost, svrbež i nešto ino, nadahnjuju te težnjom za perspektivnim prostranstvima iz kojih se javljaju avioni i lete prama tebi, da ti uglazbe pjesmu ugrožene krvi, kao žutocrni bumbari u ponosnom cvatu proljetne voćke, rujne procvale trešnje ili bajama, plemenitih voćaka za kojima, dok me napada svrab filozofije i crnih kosih ideja, hupim kao čovjek žedan za čašom opola ili hladne vode što ti je nosi na izviru anđeo rođen iz braka nekog stabla i fantastične pohotne priče.

Poštujemo, bratac, i svrab i anđele, i puram i tupinu, i crnu vodu noćnih šetnja. To ti je tako, život je poskočna zmija koja me privlači rezom svoje kože i koja me odbija svojom gadošću i otrovnim zubom. Ali – da žive blesave bjelouške i svi gmazovi koliko god ih ima na tom hrptu, na tim leđima dinarskog prkosa.

Muči me svrab riječi a sunce sja na oblani okrnjene vaze s tri žute ruže.

Četvrtak, 12. 7. 73.

Sinoć, tj. jučer u 17,15 stigoh iz Zagreb-Splita u tu Velu Luku. Osjećam da smo na prolazu jer ako smo došli pred nešto više od stotinu godina a sada tu nema ni jednog muškog potomka od ni jednog našeg prezimenjaka, što da se kaže? Čak nema više ni osjećaja Pietranere: sve je ravno, porodičnih mržnja je nestalo (sad su ideološko-ekonomske), taština na bazi pojedinih obitelji također više nema; mi smo bezkomfliktni, ne osjećamo genealoškog repa, a institucije što danas postoje poprilično su birokratske i sredstva vještih nosioca trajnih koristoljubivih posizanja. Vlada mentalitet bivših tzv. malih ljudi koji su se osilili – većinom i koji su nosioci onoga što ljudi obično zovu vlašću. Dakle, i ta strana života mene autizira i ja sam lopta izvan službene lige, lopta što pluta razinom (pa i skače) i tako traje misleći da će postati – škroj. Ali – pa možda su oni loptice ping-pong i sitniš a ja sam baš <opak>? A što to naklapam? Okrenimo stranicu i budimo mirni – guda nam je u Gornjoj i Donjoj Potirni.

Ja ga kušam kad se sjetim da više neće sijati bob u jeseni, da neće donositi grozd u kuću, da neće biti u brizi uz veliku bačvu, da neće više piti opolo, da neće uraniti s mazgom, da neće više govoriti ništa nego će zašutjeti kao priroda što šuti...

Petak, 13. 7. 73.

Nervozne ribe stoje u hladu haluga i podmorskih stijena. Dubina i sigurnost morskih slojeva hladi im <krvnu> dušu. Nad razinom mora teški pritisak zlata i pijanog ljeta. „Što ću sa sobom, uhvaćen euforijom boja i riječi što mi otkrivaju u gomilama i grobovima snene ljute neke zmije, suhe gušterice i gladne miševe?“ reći će neka glava od starine iz te strukture moga bića. „Sjajna si površino mora,

zlobno umiljata, nema ti kraja a uz obalu, u dnu vala, hraniš se paunovim perjem i nedotumačivom tugom i strašću kupača! Sve pretvaraš u stvar i iz vječnosti u vječnost se produžuješ a biće to ljudsko grčevita je zloća. Sjajna površino, Rusaljko skrivena, bedro u dubini koje se gubi u tami ljubavi, postojana misli pretvorena u svjetlost, svjetlost što se ne može ublažiti i nagovoriti na razgovor o razumnosti oblika. Zatrčim se obalom i padam na koljena da se bolje, usprkos svemu, odazovem na tvoje izazove i nepojatnosti. Zatrčim se i padam u žuto zlato pa, ako sam zlato, izričem ti moje pomirenje i moj budući san.

Srida, 25. 7. 73.

Jučer me mati toliko puta prekidala paničnom viješću da je Dragomir u nesvijesti, da naime umire. Da, ta me njegova smrt prekida već dugo, ali je jučer intenzivnijim ritmom stala kucati. S jedne strane, njegova se smrt prenosi na nas, a s druge, kao da to nije istina: gledamo ga na krevetu postojana i superiorna, jer strah je tako njim ovladao da ga čini ozbiljnim pa i patetičnim u porukama.

Ali nije sve samo u tim planovima. S kucajem njegove smrti opet i opet i opet proživljam odumiranje vinogradarstva, maslinarstva, smokvarstva, uopće teškog iako i slatkog, burnog iako i idiličnog težačkog života što je bio moj prvi duboki učitelj i temelj moga osjećaja, moje forme, forme povrća, stabala, mita, običaja, odmora, brige, trpnje, strpljivosti, slobode, mira, ujeda, zmija, rada, radnog bića, drevnosti, nade, razmišljanja, očaja, kamenja, mora, ribolova, ptica, živina, šuma, grmlja, jezika, nereda, sklada, dakle forme svih forma i deformacija.

Smrt oduzima ljude kao sunce vodu. Dok bitak natapa i obogaćuje bića, smrt ih, čas naglo čas lukavo, uklanja iz panorame života i pruža ti prazninu u prostoru, prazninu što postaje rana koja će prerasti u ljekoviti zaborav. Osjećaj da će postati zaborav, eto, taj moj otac Dragomir nije moguće ne reći: ja ga kušam kad se sjetim da više neće sijati bob u jeseni, da neće donositi grozd u kuću, da neće biti u brizi uz veliku bačvu, da neće više piti opolo, da neće uraniti s mazgom, da neće više govoriti ništa nego će zašutjeti kao priroda što šuti a progovara u potresu, u vjetrini, u lomljavi, u neveri. To je čudno: tako bih rado rekao da je to čudno. Jer čudno je



Lučica. U desnom uglu Nikola Tabain Jata, predratni općinski upravitelj, u razgovoru s nepoznatom ženom. Izdavač razglednice: Zadržna štampa Zagreb, 1970-ih

*Ja nagal i nepametan, on
plašljiv, preoprezan, na poseban
način mudar i čudak. On je
napustio sve... i našao put
svome bijegu na zemlju što ju
je tako autentično osjećao i
znao. On je bio zemlja (ne more
kao njegov otac)... individualist
i biće koje je našlo smisao u
čistom, urednom, stalnom radu.
Kakvom je pažnjom rezao lozje,
liječio grozd, sadio grašak...*

sve što me uzbuđuje, što je neobično, što se pojavi
novošću ili nestaje iz vidika kao oblak, kao rosa.

Možda mi je teška njegova smrt, ta duga
njegova smrt (jer taj otpor i žilavost duga je smrt)
što mi se čini da nismo nikada ništa zajednički

poduzeli i učinili. On je trajno držao svoju i ufajući
se samo u sebe stvarao je sam što je mogao. Nije
imao povjerenja možda u ni koga pa ni u mene i
kombinirao je svoju starost sa svakim samo ne sa
mnom. Dogodilo se obrnuto: ja sam mu ipak mogao
pružiti zadnju jako skromnu koru kruha. Mene
muči što nisam s njim mogao nekako u povjerenju
razgovarati, što nisam bio, u pravo vrijeme, od njega
cijenjen. Prekasno je on mene vidio i prekasno
je bilo da počnemo živjeti. Vjerujem da je uzrok u
tome što nisam ostao težakom, a i da sam bio to
ostao bili bismo se zgrizali: ja nagal i nepametan,
on plašljiv, preoprezan i svojske konstitucije, na
poseban način mudar i čudak. On je napustio sve,
cijelo društvo okrenuvši svome ocu leđa, i našao
put svome bijegu na Mališćicu, na zemlju što ju je
tako autentično osjećao i znao. On je bio zemlja
(ne more kao njegov otac), on je stoga i bio svoj,
individualist i biće koje je našlo smisao u čistom,
urednom, stalnom radu. Kakvom je pažnjom rezao
lozje, liječio grozd, sadio grašak, krumpir ili kupus!
Kako je navrtao i čistio smokvu, maslinu, voćku!
Kako je cijenio i volio zemlju i branio, štitio je
kamenom od gubitka, rasuća, od vode i podvodaja!

Moj najintimniji osjećaj rođen je u tim odnosima i stoga mi je žao tog čovjeka. Tako sam shvatio rad kao bit svega, kao onu ljudsku vijugavu liniju kojom se obična stvar i tajna Tvari, Iluzije i Nade pretvara u upotrebnu vrijednost našeg trajanja. Osjećaj gubitka tog smisla rada značio je tugu. Osjećaj tog odnosa, odnosa u procesu rada obrazovao je u meni ono što se patetično zove pučko, plebejsko, nacionalno, radničko. Dolazile su vedrine i odahnuća iz osjećaja, np. široke pučine ispred Ošjaka, iz osjećaja gusto, okomito uspoređenih debala borova u Mrtinjaku, ali su isto tako vedrine i nada dolazile iz osjećaja stvaralačkog rada, iz truda težačkog, iz poljoprivrednog bića koje stvara zrno, plod, ovcu, grozd, povrtnicu... U shvaćanju toga čuda, te zbiljne istine primao sam, posjedovao sam stvar, stvar kao list, stvar kao klas, stvar kao smokvu, stvar kao maslinu, čak kao kamen ili raspucanu crvenicu usred ljeta, u liščaku, u suncu na zenitu. Moj otac je sve to bio, sve je naime on ta čudesa posjedovao a ja sam, kao posredstvom njegovih ruku, to blago, to zdravlje, to objavljenje uzimao kao da uzimam slatke i drage darove. Ne mitiziram jer govorim o izravnom suočenju tzv. sebe s oblicima, osjetilnim objavama stvari. Kako se grozd modri u hladu svoga pruća, pod širokim liščem loze! To sam osjetio s ocem: on se jako, jako diskretno veselio grozdu, a ja sam osjetio modru boju grozda. To nije bilo teško: grozd je modar kao nebište, kao pučina oko našeg otoka i među školjima i školjićima. A prvo „šaranje“ grozda koncem liščaka! I tu se rađala naša modra boja i naša modrina.

Sad pak stari otac leži. Promatram i promatram ga na krevetu kao na sarkofagu: moćan je i nekako velik kao da se onaj mali, niski Dragomir pretvara u diva. Tako mi se čini. On i reče jednom, ovih dana, da mu je ogromna glava ali „prazna, prazna“ te bi valjalo da nešto u nju uđe: tako mu je teško i od toga krv mu udara u glavu.

Noćas mu je bila teška noć, do predzorja. Stalno ga trza i baca u trenutačnu nesvjesticu neredovita cirkulacija krvi a i time i ponestanak „kisika“. Čuvali su ga Dragan i Anica, promatrali ga i oni, pa i osjećali njegovu trpnju, a Dragan me stalno iz polusna vraćao k njemu da mu pomognem (a kako?), da zovnem hitno liječnika da mu uštrca injekciju za umirenje. Impresioniralo je Dragana kada je otac rekao: „Daj mi odijelo da se obučem i

pođem na brod!“ On je to shvatio kao pripremu na putu smrti. „Tako se govori uoči smrti“, kaže mali. Ja sam šutio i šutio te sam se pobojavao da će mi Dragan opet reći da šutim kao figura u Beckettovoj drami. Da! U svojoj se smrti paničari a pred tuđom se superiorno stoji kao liječnik koji misli da ga se smrt uopće ne tiče.

Noć je bila ogromna. Otvarala mi je toliko prostora iz kojih su se javljali čas intenzivne, euforično jarke slike iz zajedničkih dana (kad sam bio dijete), čas mi se pak javljala njegova umiruća, agonična pojava na onim i u onim svjetloplavim plahtama, njegovo, mogu reći, dobro obličje, oči koje još sjaju ali ne obasjavaju više njegovo trajanje, ruke koje se „tresu“ od davnih napora, od tako dugog truda. On toči vino za šjor Ivota, vino se crni i srebri od pjene, mirišu opojno kao droga, konoba je puna mirisa zdrava vina, bačve, lakomice, badnjevi, damjane, cigličići, dižice, ispoli (dva) vide se u polutami, a sve je vino i miris loze, grozda, dubokih predjela vinograda. S druge strane javlja se njegov blagi

Petak, 27. 7. 73.

samrtnički lik, čovjek koji je svijestan smrti i hoće, na jedan način, još tu biti i hoće na drugi način da bude pokojan, miran u vječnosti. „Daj bože pokoj mojoj duši“, rekao je juče, a jutros „Bio sam daleko negdje“ (nindi largo)“. Inače rečeno „zadnja dva dana sanja u intervalima „nesvjestice“, np. staroga Mingurina (oca Lukina), a za neke je molio za sprovodom boga. Stalno se opire, evo nekoliko dana, svojoj smrti i stalno se vraća bez nje, jer „nesvjestica“ za njega je bio boravak u smrti: to i kaže.

Čudno poslije kome kaže: „Bi san malo umri“.

Noćas je opet bila nevera i kiša i grom. U gromu ova smrt plastičnija biva, ja ga i, eto, s tim elementarnim bičevitim pojavama osjećam jasnijim, kao da je, onako jak, postojan. Da, javlja mi se njegova težačka postojanost neobično čisto i utješno.

Smrt onoga kojega tako dobro poznaš, s kojim si praktično ili u duhu živio, nije tako teškog udara kao smrt nepoznatog lica np. na ulici, u tramvajskoj nesreći (onaj dječak, na Trgu republike, iz karitativnog doma), na bojištu, na bombardiranju ili – osobito – u nasilju, (razliveni mozak na cesti što ga srču psi u zoru, a reve, reve predjutarnji magarac),

kriminalu. Koliko je smrti, teško je izbrojiti. Ali ima i normalnih kao ova moga oca kojega vidim (i on mene) i k tome je još tu unuk (kojega hoće) i Anica sestrina.

Pokušao sam (s Ivanom) navrijeme naći kapsu, lijes. D. je imao jednu u šufitu, ali ju je pozajmio, a meštar je prekjuče jednu rezervnu prodao, i učinio bi odmah novu, ali na Dan ustanka ne smije raditi! Kaže nam u predsoblju svoje kuće, dok žena – bosa hoda po kući – stade pripremati ručak. Zamišljam podkrovlje u kojem stoji lijes usred starih sanduka, kojeg šešira, starih kišobrana, pletenica luka što vise o krovnoj gredi, raznih flaša s etiketama tvornica likera i stolnih vina – tko zna sve otkuda ne dođoše u to podkrovlje u koje se, u ovo doba, čuje ritam cvrčaka, tamo na periferiji mjesta, na kojem se još dižu masline, smokve, lozje, bajami, breskve i parcelice za povrtnice.

Miješa mi se sada, mora mi se miješati ponajprije svjetlost što plandeska oko mene, sjećanje na gromovitu neveru, lik D. i meštra Bajca, potkrovlje što šuti u zvuku cvrčaka kao što je nekada davno dok sam živio bos i nevin, šutio moj otac u zvuku istog cvrčka, u vrućini ljeta, u osjećaju hladne vode u gustirni i hladu u <poljani> (s onim Srcem Isusovim u ovalnom okviru) i gustoj sjeni velikog bora u susjednoj šumi. Sa crnom bojom smrti stvara se sjena i hlad da oblici, obojeni svijet ovog kroja, ovog otoka, reljefnije stoje u mojoj uobrazilji što je, recimo usput, susretanje jedne smrti i jednog čistog predjela. Ti obli borovi bregovi moga oca! Ti svijetlo zeleni vinogradi moga oca, vinogradi što im, u ono doba, kao ni našim <stablma>, nije bilo kraja: pasla je loza-ovca zemlju i zelenjela se tako nježna kao svijet dječaka koji voli svoju mamu i osjeća malu curicu na putu kao nadu, kao obećanje što se mora ispuniti.

„Un je na putu božjemu“, kaže mat, a 12 je manje dvadeset.

„Ne va govorit o smrti!“

„A da što ćeš, o čemu ćeš?“, ona će.

„Ma, ala, ala-da!“

Kuhamo objed. Meso lešo, menestru i pomidore s paprikama (salsa, salsa!) i tako u žalosti, za žalost krijepimo. Dragan postojano čuva Dragomira. Kada bi tako svoju liniju vodilju! (Tu on polaže zapravo položio je za mene, važan ispit. Nije mali u našoj

kući dobro odgajan.) (Tu se vraća sebi).

A sunce je. Kada izgovorim „sunce“, danas, u sjakti preraznih sjećanja što me približuju onom primarnom, čistom osjećaju života, čini mi se da bi sve moglo, ponovo tu biti, iako sve završava. Opstoje objektivne paralele što bi pokazale put. Ta toliko je toga vezano za tlo moga oca, za njegovu

*Ti obli borovi bregovi moga
oca! Ti svijetlo zeleni vinogradi
moga oca, vinogradi što im,
u ono doba, kao ni našim
<stablma>, nije bilo kraja: pasla
je loza-ovca zemlju i zelenjela
se tako nježna kao svijet
dječaka koji voli svoju mamu i
osjeća malu curicu na putu kao
nadu, kao obećanje što se mora
ispuniti.*

težačku dušu kojoj, on sâm, želi pokoj.

Sjećam se onog puta što vodi za Mališćicu, na naše Donjo. Dođe se do iznad Lovrinčevićeva i svrne se u lijevo i stigne se na Donjo. Taj je put bio čist, crvenkast i blago je vijugao do velog laza, a onda i do one stare masline na početku brijega: lijevo su bile suševke a desno, malo podalje, velika zimkinja. Na donjo mi se otac činio žveltijim i nekako kao da nije bio onako rigorozan kao usred Mališćice, po gornjim lazima i po veloj i maloj bandi. Možda sam se zato i sjetio ovog puta. I mazga je ovim putem hitrije išla. Kao da je i njoj bio dodijao stari, redoviti put i kao da je i ona osjećala da je otac na Donjo blaži i mirniji.

Da, sve je to lijepo i dobro. Jer kao da zaboravim da se sjećanjima zavaravam. Ona su za mene zavaravanje ali za oca nisu. Jer, danas, dok ga je u međuvremenu čuvala mat, stala mu je spominjat kako je u školi dobio na uzdar knjigu za odlično učenje a braća samo sliku carevu: T.J.T. Pa kako joj

je bio napisao pjesmu i kako žali što je pjesmu, od straha da je njena mat ne otkrije, spalio na kominu. Sjećajući ga tako sebe, vraćajući ga iz smrti u životnu sferu, stari se otac rastužio te mu vidjeh, kao nijedan čas ovih dana, neobično tužne oči. I nešto je rekao. Čini mi se da je rekao da je bio valjan, da je bio pametan, da je < >. Mene dakle varaju sjećanja a njega vara smrt, njezina prevarna taktika, njezino uništavanje nade i inzistiranje na posvemašnjem zaboravu, na bolu što briše, hoće da izbriše misleno- emotivno. Egzistencijalno bavljenje prestaje: ono je luksuz gdje ima još nade (ili gdje je nema ali je organizam kao u osuđenika jak i otporan.)

Ti brzi pogledi na prošlo u nazočnom koraku ove smrti, ti osjećaji da ga više neće biti, da će nestati jedna točka s kojom se definirao, dugo, i moj život, to miješanje sjećanja i osjećaja nestanka (što bi valjalo strpljivo pratiti) – od mene čini gorku igru, igru u koju sam uvučen i ne mogu se izvući: ja sam podložen i sebi i njegovoj smrti. I ja sam malo smrt, smrt koja pati: patim od očeve smrti, i arabeske oko mene i arabeske sjećanja, neumornih i, morat ću reći, slatkih sjećanja.

Subota, 28. 7. 73.

I tako ovih nekoliko dana on, moj otac, vlada superiorno sa svoga kreveta-sarkofaga. Miran je u njegovoj sobi, osobito poslije trenutačnih nesvjestica, kada osjeća posebnom jasnoćom kako pokoja crna muha plazi po plahti, po njegovoj ruci i po jastucima. Jer puno je, puno jastuka. Kao kamenova što čekaju svoga majstora: ti jastuci – kamenovi, onako bijeli (takav je bio onaj jastuk u lijesu onog malog dječaka iz mog djetinjstva), onako bijeli kao da su od kreča, onako kao bijelo na ekranu nijemog filma. Gledajući te jastuke dođe mi trenutak te pomislim da ga više nema, da su ga ponijeli, ili odnijeli grobari, rutinerski i ozbiljno kao otjelovljenja usuda, i u tom trenutku jako je ružan osjećaj praznine, to staro da ga više nema, a da je svijet ostao tako zamamljiv pa i svemoćan kao da bi se on mogao opet tu naći i kao da bi se moglo početi novu igru: opet su tu živi i stari dida Mirošević, i Mile Joković (na Guduliji, u dobrim cipelama, uvijek), i stari Zore („niti nego kurba otac“), i postolar Jozo (s debelom ženom, babicom) i kćer mu Fila, i Franko Mačak Mulić, i Danac, i Ivan Ćirko Pulicijot, svi, osobito Frana Špirotovica, stari

Matulović (po njemu na Trsteniku plaze gušterice), Farčići, Berkovići, Dragojevići, Orebovići... Svi kada bi se mogli (mogu da hoće) tu naći i da opet bude kao što je bilo. Jednom smo u ovo doba bili išli u Gornje doce pobrat rogače i okositi kupinu. Cvrčak, cvrčak kao šum od nahlade u ušima, i toplo, suho a opet opojno od ljetnih trava (divlje metvice, kadulje, bušina) i bijele se prve smokve na granju s istočnog dijela krošnje. O te smokve i moj polumrtvi otac. Uspomena na maslinike i smokve i lozje među njima već od Močnog laza pa kroz Doce do puta prama Potirni! A javlja mi se crni lijes sa zlatnim ornamentima i osjećaj da jedno živo meso trune, da je težak miris tamjana, miris svake smole, kao mrtva moždina pokojnika i vonj gorućih voštanica u prisustvu kipova na oltarima i crnih figura pogrebne povorke. Taj apsolutni plan očeve smrti, dug i siguran kao ploha što se javlja u daljini i stvara se ideja savijenog bijelog papira za pakovanje. Taj apsolutni plan smrti koja mora biti crna te gasi ali i pali svaku boju, boju sjećanja i tekućeg trenutka, boju sobnih predmeta i knjiga u kojima je uzaludan svaki psalam. Jer drukčije je bilo onda.

Nedjelja, 29. 7. 73.

A da nije bilo moga oca težaka s kojim sam bio primoran orijentirati se, ići sa ciljem u baščine, u borovu šumu, pa i na parcele uz more (Zubaća vala, Poplat, tj. Vela Lučica) ne bih bio nikada apsorbirao, neposredno upio u sebe, kroz sva vrata najranijeg i kasnijeg djetinjstva, tu dubinu, homo reći, čarobnost ovog kraja, čiste materije prirode i njene mitske moći. Vjerujem da sam u sredini te prirode direktno doživio i težaka (=čovjeka) i da joj nisam dodavao, iako se moglo dogoditi, anđele, bogove iz Skerlićeve „Povijesti staroga vijeka“, Gospe i sreće. Meni se čini da me jedino impresionirao Put Križa, procesjun s golim Kristom, procesjun što je išao kroz sve lučke baščine po gorah, gdje su bili kameni križevi na raskršćima; od zore do osam-devet sati (a možda i kasnije) na Veli Petak. Ali je u mene legenda o Isusu od Betlehema do Golgote i do Uskrsnuća živjela u posebnom svijetu fantastike, a nije bila vezana za zavičajne lokalitete. Put Isusov i Svetaca bio je jedno, a moj put i Lučana bio je drugo: oni su, sveti i vječni bili jedno, a mi smrtni i lični bili smo drugo. Meni se i križanje činilo nenormalnim: kao da je naše ruke netko drugi primicao i prisiljavao na križanje.

*A da nije bilo moga oca težaka
s kojim sam bio primoran ići
sa ciljem u baščine... ne bih bio
nikada apsorbirao, neposredno
upio u sebe, tu dubinu, homo
reći, čarobnost ovog kraja.
Vjerujem da sam u sredini te
prirode direktno doživio i težaka
(=čovjeka) i da joj nisam dodavao
anđele, bogove, Gospe i sreće.*

Neugodno mi je bilo i ljubljenje mučeničkog tijela na drvu križa; meni se to doista uvijek gadilo, ponajprije zato što su drugi ljubili više mene to tijelo na križu, a drugi i zato što mi se činilo nekako kao da se, mogao bih reći, poravnati i suvišno prigibljati, slično kao i u časovima kada sam morao ljubiti ruku fratrima (koji su dolazili ispovijedati) i kasnije biskupu. Koliko sam puta poljubio sliku sveca u molitveniku, ne znam; čini mi se jako malo. Jako je i moj otac, iako brat svećenika, od toga zazirao; on je imao svoga boga kojega je sam stvorio i crkvu nije volio. Nije mu bilo drago što sam ministrirao, dozvoljavali su da to činim samo stricu, a rijetko kakvom popu ili fratru namjerniku. Paralelno bio sam panteista i katolik, katolik osobito pod uticajem none Jakice, a ne matere koja je, dok sam bio mali, odlazila u crkvu da se pokaže s kolajnom oko vrata i da stoji na podijumu oltara svetoga Josipa. Da je u lijepoj bluzi sa zlatom bolje vide. Uru klanjanja u Veloj sedmici nije nikada dočitala: sporo je i smisleno čitala pa nije imala vremena, ali čemu sve ovo? Da, toliko je u mojim temeljima vezano za moga oca, pa sada, dok se gasi (danas se tako čini), kao voštanica ili lumin (za mrtve), već pri dnu, i skoro će mrak, kao da bilježenjem barem nekih detalja njegov život produžujem. A stalno mi je u glavi njegova glava na jastucima i pogled u prozorna vrata kroz koja se vidi ogromni oleandar što ga je, čuo sam, svojom rascvalom krošnjom koji put smirivao: napustio je sve, pa i zaboravio brigu za polje i konobu, za kobilu i dvorište, i traje, kao razoružan, izvan odnosa, sâm, u nadi da će mu, prvo, starost biti sretna i drugo, da će naći bez bolova „pokoj vlastitoj duši“. Reče,

rekoh: „Daj Bože pokoj mojoj duši!“

On pak traje. Sve je ovo dugo. Nikada kraju. I sanja. S nekim malim je u baščini. Sadio je lozu. Ide sa mnom u Zagreb, bio je u Zagrebu. Sni su mu ono najintimnije. Tako mi se čini. Ali se i sjeća, na upit i nekih pojedinosti. Na pitanje gdje je bila prva prostorija Narodne glazbe odgovorio je, da u kući Luke Jurkovića na Gumnu s ove bande. Barba Ivan Kovač je u osnutku dao 400 f., njegov otac 100 f., stari Škanje mesar 70 f. On je učio klarinet. Otpjevao mi je skalu (do re mi fa so la ti do) a napustio je nauk radi posla. Sve je ovo jako dugo. Ne može se poduzeti ništa.

Ponedjeljak, 30. 7.

Počelo je s napadima a od prekjuče nastavlja se snom. Uglavnom. Riječi su nejasne, osim u veče.

Nemože se ništa.

Maloprije sam bio u majstora Tabaina Ante. Lijes je gotov. U njegovoj urednoj radionici, u njoj vidim na zidu Bukovčev „Preporod“, taj lijes mi se učinio kao simbol u koji je preveden, transcendiran moj otac Dragomir. Možda mi je tom prijevodu pomogao utisak urednosti majstorova oruđa, urednosti koju je moj otac osobito cijenio i u njenom duhu živio. Urednost i čistoća oruđa iznad svega: uredne motike, obitilice, bati, sjekire, srpovi, kosori, poluge, ugnjevari, klinovi, tisak, a s time i bačve, lakomice, dižice, damjane, postave, badnjevi, cigli, ispoli, mijehovi pod gredom, uopće inventar oruđa i sredstava u konobi, ono što čini konobu, biće težačko.

O čisti lamini! (kablovi na gustirni!) Čiste vreće, uredna, tonotà, uze, sedlo, tipanjci, oglava, konop! U ovoj smrti osjećam istinu urednosti i čistoće moga oca, vrednote što sam ih bio zaboravio, a sada se, eto, u smrti njegovoj javljaju kao jasni odrazi našegavnog trajanja. Trajanja života težačkog uopće koji nestaje pred našim očima kao što nestaje neka igra na pozornici, i svjetla se gase. Trajanja života koji nestaje a javlja se plastični čovjek, industrijski trudenik, najamni radnik, čovjek koji sve računa i gubi smisao za mistično, za staru kuhinju (kuhani bob, zelje, slana riba itd.) jer htio bi sve novo, sve što mu nudi industrijsko-potrošačko, bolesno društvo (konzerve, smrznutu hranu, sintetički margarin, tvornički proizveden kruh). Sa smrću moga oca, ja osjećam i smrt starih vrednota (kruh iz peći, meso ili

*U ovoj smrti osjećam istinu
urednosti i čistoće moga
oca, vrednote što sam ih bio
zaboravio, a sada se, eto, u smrti
njegovoj javljaju kao jasni odrazi
našeg davnog trajanja. Trajanja
života težačkog koji nestaje pred
našim očima kao što nestaje
neka igra na pozornici, i svjetla
se gase... a javlja se plastični
čovjek, industrijski trudenik,
čovjek koji sve računa i gubi
smisao za mistično...*

riba s dima, plavo vino itd.), starih ljepota i vještina što su bile doista rezultanta naturalno radnog bića, drevnog čovjeka čiji standard nije bio visoko kao današnji, ali mu je život bio duhovitiji, duševniji, sadržajniji, puno biće on je disao. Kako se u meni, u mojoj baladi životnoj, u mome elegičnom uzdahu, sreća smrt moga oca i nestanak, odumiranje jednog života i njegovih neponovljivih odnosa. Što ćemo! Ne mogu nam više teći suze, naši su temperamenti do divljaštva raspaljeni u ovom društvenom procesu što je počeo 1914. i traje do ovih dana nacionalizama i svakojake netrpeljivosti. Svi smrtni grijesi progovaraju (oholost, lakomost, bludnost, nenavidnost itd.) s Vergilom, zapravo bez Vergila, tonem u dno pakla a moj otac kao svetac umire i ide u sfere blaženstva što ga poezijom i mitom poznajem. Moja su iskustva tako smrt a ja sam bespomoćnik izvan geometrije blažene nade.

Utorak, 31. 7. 73.

Omarina. Vrućina. Dosada. Ljenčarenje. Morbidezza. Ljutnja. Osjećam se kao deblo stare masline koje grizu mravi, u duplji zuje pčele, a u krošnji cvrčak. Osjećam se staro crno deblo masline koje čuti samo ljeto; na kišu ne misli: duboko su žile negdje u hladnoj zemlji. A omarina, pljuskovi svjetlosti trajno i sigurno padaju i zveče kao pribor za jelo u hotelskoj kuhinji. I dosada se

javlja, a svjetlost kao monstranca sja, kao jutro uoči samog sunca ili <prvi> suton po zapadu sunca. Da. Dok sve gori, i samo si tu kao maslina s mravinjakom i cvrčcima, muči te kao morska bolest omarina, morbidezza, ljutnja, tj. vlastiti čvor tebe i vremena koje je sječivo i materija. Teško je roditi misao ili osjetiti treperenje leptira svoga mozga, jer sve se pretvara u stara debila, u krško kamenje i hridine, u more što je kompaktno i gusto da ga moraš sjeći pilama – do neke dubine, niže je i tamno i počinje nepristupačna noć. Ali mašine sve prevladavaju: omogućuju čovjeku da uzleti iznad tvrdine i da bez znoja manipulira sa stvarima. Ja pak žalim debila i kamenje u koje se pretvaram osjećajući mrave, gušterice, muhe, ose, miševе, guje i druge živce. Ako još ima ptica, one šute negdje u hladu stvari i trpe strpljivo, jako strpljivo to golemo ljeto.

Omarina. Vrućine. Stvar. Šutnja.

Stari i dalje samo spava. Ponajviše spava i malo jede: skunsumava se doista. Osjećam kako zakon raspadanja tijela biva na pomolu: kosti su teške, meso se osiplje osipom, teško se miću crijeva, vonj tijela ubija, čovjeku se gadi svršetak zemaljskoga bića, male su želje za tekućinom, oči nešto vide kao staklo, oči gube dubinu i sjaj, i to je najteže. Bilo bi lako, ili teško, dugo promatrati taj raspad, biti svjedok trijumfu materije. Pop će se javiti (poslijepodne) crn i strašan nad izopačenim tijelom, nad duhom bez nade i mirisa. U smrti, u raspadanju mirisi su oštri i sugestivni: miris vina, miris ulja, voštanica, cvijeća, znoja, nečista zraka, truleži čarapa, zadahnutosti rublja, mesa u kuhinji, ribe, nafte, kvasine, pasje njuške. Vlada mirisa na trijumfu smrti. U nas sarkofag zovu kamenicom. Moj bi otac u kamenici ležao slavno kao dostojanstvenik. Omarina i druge bolesti dolaze i od ove smrti. Tko bi ti ga znao što je i kako je! Nekako je!

Srijeda, 1. 8. 73.

Uglavnom, i dalje san očev traje i tako morem smrti plovi u nepovrat. I naš san, paralelno, naš san isto tako traje naš drukčiji i isti san, morem ovog ljeta da bismo stigli u bogatu luku jeseni: riba će se približiti kraju, bit će dozrelo grožđe i smokve će plakati medom; mirisat će strasno rogači, mravinac i morska trava uz obalu.



Luški ribari početkom 1970-ih. Pozdrav s Jadrana, izdavač razglednice: Ozeha Split

„Uvik mi je sve dava u ruke, ne mogu mu ništa reć. Ja bih ga avizala kad bi nestajalo novca, oli nestalo, i on bi ga stvorio... Ni stavi nikada ruku na me... (S/S) Kostrena je ono dohodila u po noći i on se diza i dava mornarima vino, rakiju, uje, kvasinu. Tako smo se <repecali>... Do pare mi je dava i nije nikada pita, di sam stratila i što s novcem činim“.

Javlja se dakle i moja mat, pa skoro da ne nabraja. Jučer je šmrkala kada je, oko 10, bio don Jozo, tamo nešto „molio“ i da mu „Ulje sveto“. Mat je bila sretna što nisam spriječio da mu se moli i da ga se tako osnaži za koji dan (a misli se za trajno). Pred večer, dok sam bio vani navratio je i Ivan Mirošević sa Katjom. I njemu je, na upit o osnutku mjesne muzike, odrecitirao skalu „put gore i put dole“, spominjao bumbardine i neki drugi put mužike.

I sad on spava, izgubljen kao što će biti izgubljen u zemlji, i mi sanjamo i spavamo kao i on i mislimo, probuđeni, da se nismo bili izgubili, da nismo to – s njim – bili na ispitu smrti, na probi što nam je priroda upriličuje da bi smo bili ništavilo, da bi smo mu se vjerno vratili kao što smo, logično, vjerno bili izašli iz ništavila, pa se malo prošetal, pravili šeste

i komedije, trpjeli ponosno ili panično, i tako zrijali za ono odakle smo se bili malo izvukli. Zalud smo bili ljubav i strast, zrno kolajne čvrstog genealoškog principa, također privremena i relativnog kao jutarnja rosa po smokvama na Guduliji ili na Kokotovcu, ilirskom svetom brijegu.

Umire, gasi se, snom se vara moj otac zaboravivši, i on, kao i naši birokrati, da na „prvi augusta da se ji kupusa“. O naivna asonanco iz potleušice, asonanco s kupusa što su ga danas, i njega, u eri prašaka i otrova, stali napuštati kinci, babure, prndeji, dugonosice (jedna prodavačica u „samoposluživanju“ slični dugonosici) i osobito leptiri. Tako je ostalo malo leptira, danjih i noćnih. Leptir smrti je u nama, u našim halucinacijama, kad ga nema u zbilji po livadama, dok ga ne naslijedi, opet privremeno, možda ventilator, propeler ili treperenje plastične svile.

Četvrtak, 2. 8. 73.

San traje, san smrti sve sigurnije traje dok se ne preobrazi u spasonosnu smrt, potpunu smrt. Pogledam ga na krevetu-sarkofagu, a on leži i samo

*Pop će se javiti crn i strašan
nad izopačenim tijelom, nad
duhom bez nade i mirisa. U
smrti, u raspadanju mirisi su
oštri i sugestivni: miris vina,
miris ulja, voštanica, cvijeća,
znoja, nečista zraka, truleži
čarapa, zadahnutosti rublja,
mesa u kuhinji, ribe, nafte,
kvasine, pasje njuške. Vlada
mirisa na trijumfu smrti.*

otvori oči i opet ih zatvori, uvjerivši se, kao pas što spava u dvorištu, da nisam Stranac, Lopov, dakle Smrt nego netko iz živoga svijeta, netko koji se brine i vjeruje mu kad pročita upute za uzimanje tableta, kad traži da se napije vode ili da se u mlijeko uspe barem malo šećera. Moj otac nikada nije volio šećer pa ni slastice osim onih što su napravljene od bajama ili oraha. Sve ostale slastice, slatkarija, bila mu je tuđa kao što je tuđa mazgi. Ponavljam, ako nisam rekao, da ne mari za jlice i tako se glađu spašava od ovoga života. Ali gledajući ga, vidim, crveni se iz njega njegova zdrava krv, ona bi htjela trajati još u toj agoniji. Da, vidim njegovu zdravu krv i studiram na neki način kako je on samo kost, voda i krv: kao da nema više mesa, pretvara se u novu materiju, to vidim i po nosu što se tamnožuti kao vosak: smrt kroz tijelo viri usprkos očima i usprkos imperativu krvi.

A on leži. I ja tako, i drukčije, i drugo mislim, i izgledam sebi kao kuhar, ne znam baš zašto kao kuhar, možda zato što dolazim iz kuhinje i što u kušanju hrane prevladavam i ja smrt zajedničku. Običaji su da se na grobovima jede i da se o smrti nečijoj pije i obilatije kuha. Sve to kao da je tzv. apsurd. Ali ne! To je tako spasavajuća lukavost života što izigrava smrt i otvara, u osjetilima osobito, čarobnost vječnosti, osjećaj da smo vječni kao kamenje.

Smrt nam mora biti s nekim zajednička. Pomaže nam to zajedništvo da steknemo neko iskustvo smrti, da i na taj način proširujemo naše prostore i da se naviknemo na praznine što nas snalaze kao metafizičke tajne. (Htio sam reći nešto drugo, ali me ćuh vjetrića škakljuca iz zapadnih vrata, kroz koja vidim prozor i dio fugiranog zida hotela). Da, traje uporno njegova krv i osjećajući je, kao što sam nekada osjetio davno u ono doba, jedno golo drvo kao da je od krvi, krvožilje, osjećam tu baš tajnu, i moglo bi mi biti žao da će postati prašina, da će u truljenju iščeznuti i opet će biti ništavilo, a u meni sjeta, ostat će kao sjena te crvene svetkovine organizma, te zadnje vatre. Kako je nekada bio tužan suhi bunar, ili suha, rasušena bačva, mišljenje u < > o onima koji su tu bili, napuštena kuća ili selo, hladnoća muzeja kao hladnoća kabineta.

On leži na krevetu-sarkofagu kratko vrijeme. Još mu je toplo kada se prene ili probudi kratko vrijeme. Jako mu je toplo i vara ga ta toplina kao da će trajati vječno. Još je čak lijepo u krevetu. Još se javi san, ili život kao zaborav. Još je tu, a ipak, prostorečeno, odnijet će ga u svoj grob: on ga je rano rezervirao jer neće da bude, jer nije htio biti u zajedničkom grobu s onima koji su ga prevarili. To je bilo doba kada je i tako gledao svoju ličnost, bez riječi i komentara, težački šutljivo i urotno. Hoću po svoju: „To mi je jedino ostalo poslije prevare.“